

**І. В. Єршова-Бабенко**

доктор філософських наук, професор,  
академік Міжнародної академії інформатизації ООН,  
Міжнародний гуманітарний університет  
м. Одеса, Україна

**Г. П. Пекліна**

доктор медичних наук, професор,  
Одеський медичний інститут  
Міжнародного гуманітарного університету  
м. Одеса, Україна

**Д. М. Козобродова**

аспірант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності  
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського  
м. Одеса, Україна

**Амері С. Мохаммад**

аспірант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності  
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського  
м. Одеса, Україна

**Г. С. Селіверстова**

аспірант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності  
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського  
м. Одеса, Україна

## **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ У СВІТЛІ ПСИХОСИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ЯК НЕЛІНІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА: ХАОС, САМООРГАНІЗАЦІЯ ТА СКЛАДНІСТЬ**

**Анотація.** У дослідженні розкривається зв'язок між явищами та поняттями «складне середовище», «самоорганізація» та «хаос» у контексті сучасних проблем соціальної філософії та сучасної науки і медицини. Розглядається психомірність соціальної реальності як нелінійного середовища та її хаотизація, людиномірність та нелюдиномірність у світлі психосинергетичної парадигми. Показано, що така можливість зумовлена дослідженнями постнекласичної науки і української філософської школи в цьому напрямку в к. ХХ – на поч. ХХІ ст. Теоретичними і методологічними підвалинами розкриття зв'язку стає синергетика і психосинергетика, підставою – концептуальна модель «нелінійне ціле-в-нелінійному цілому» та гіпертеорія Єршової-Бабенко «врт/с» – «мозок-психіка-ум/розум/свідомість».

**Ключові слова:** динамічний хаос, складні середовища, нелінійність психомірність хаотизація соціальної реальності, самоорганізація, психосинергетика, синергетика, соціальна філософія, медицина, методологія.

**Актуальність теми.** В епоху глобальних змін та трансформацій, руйнування старих та становлення нових шляхів взаємодії людини, суспільства і природи актуальними постають питання співвідношення організації і самоорганізації, хаосу та порядку на різних рівнях соціально-культурного буття людини і суспільства. Це дозволяє актуалізувати різноманітні теоретичні моделі соціального розвитку, в яких представлено соціально-філософський аналіз складних систем, здатних до самоорганізації та хаотизації, якими є антропосоціокультурні середовища/системи, їхня поведінка в термінах і з позиції нелінійності

та «психомірності соціальної реальності» (Д.М. Козобродова) на підставі концептуальної моделі «нелінійне ціле-в-нелінійному цілому» та її модифікацій («новітня холістика») [5].

Самоорганізація є невід'ємним елементом категоріально-понятійного поля соціально-гуманітарної сфери постнекласичної науки (постнекласики), філософії і методології науки. Вона є втіленням еволюції наукових уявлень про складні, здатні до самоорганізації середовища й системи у філософії і методології їх дослідження. Поняття «самоорганізація» в колі базових понять соціогуманітарної сфери постнекласики в сучасній науковій картині світу почало характеризувати також людиномірні і «нелюдомирні» (І.В. Єршова-Бабенко) системи/середовища та постало механізмом регуляції дій і стану людини у суспільстві. До таких середовищ/систем у постнекласиці належать соціальні, інформаційні, біологічні, фізичні та хімічні середовища, культура, час, психіка людини, у т.ч. особистість та її сфери, мислення (когнітивні процеси) тощо [1].

Поняття соціальної реальності є одним із фундаментальних у соціальній філософії, тому велике число соціально-філософських досліджень присвячено аналізу цього поняття, оскільки відповідь на нього вирішує проблему так званого онтологічного статусу соціуму. Чи є соціум особливою реальністю, відмінною від природного буття? Якщо так, то яка це реальність у методологічному сенсі, чи являє вона собою деяку системно органічну єдність, яка перевершує сукупність індивідів, що до неї входять, або соціум – це лише механічна спільність людей, що його складають?

Соціальні теорії суспільства, сформульовані різними філософами і соціологами, до недавнього часу, по суті, можна було розділити на дві групи: одні висловлювали позицію «соціального атомізму», «сингуляризму» (С. Франк), інші – «органіцизму», «універсалізму» (С. Франк) [2, с. 37].

Наразі в аспекті понять «складні системи», «сильно неврівноважені складні середовища» дослідниками виділено спеціальний клас систем – «складно-організовані системи», «антропо-соціо-культурні системи» (М. С. Каган), «надскладні системи» як «надприродні». Також складність будови і розвитку складних систем/середовищ породжується динамічним хаосом, нелінійністю свідомо-цілеспрямованої діяльності людини як психомірної (І.В. Єршова-Бабенко), що керується умовами сильно неврівноваженості середовища, великомасштабними флуктуаціями, що ведуть до виникнення «далекого порядку» (І. Р. Пригожин).

У даний час для соціологічного і культурологічного знання синергетика виступає як теорія соціальної *самоорганізації*, що вивчає взаємопереходи від соціокультурного хаосу до порядку і навпаки, виявляє закономірності процесів розвитку антропо-соціо-культурних систем. З іншого боку, психосинергетика та її теорія психіки (гіпертеорія «brm/c» – «мозок-психіка-ум/розум/свідомість») [11; 12] демонструють психомірність поведінки цих систем/середовищ.

У зв'язку з розширенням присутності в соціо-гуманітарному знанні понятійного поля синергетики і психосинергетики, зокрема понять «складна система», «складне середовище» та ін., дослідниками робляться зусилля з подолання роз'єднаності природничо-наукових і соціо-гуманітарних наук шляхом пошуку загальних закономірностей розвитку *складних еволюціонуючих відкритих нелінійних систем/середовищ різної природи, різного походження – людиномірного та нелюдомирного*.

Явище і поняття хаосу також є невід'ємним елементом категоріально-понятійного поля постнекласичної науки (постнекласики), її соціо-гуманітарної сфери. Аналіз філософських і методологічних досліджень сучасного етапу показує еволюцію наукових уявлень про хаос в аспекті таких складних середовищ і систем, як соціальна реальність (СР) і її складові частини, включаючи систему психічної реальності (СПР) людини, а також її поведінки [3; 4–6; 7–9; 10 та ін.]. Поняття «хаос», «динамічний хаос», «психомірна хаотизація» (Г.С. Селіверстова) в колі базових понять соціо-гуманітарної сфери постнекласики стало в сучасній науковій картині світу характеризувати продуктивний аспект зміни людиномірних систем / середовищ і виступати механізмом формування нового порядку в соціальному середовищі / системі, механізмом регуляції дій людини в суспільстві і дій самого суспільства як макросуб'єкта, а також зв'язок з явищем і поняттям «нелюдомирність». Особливо яскраво це простежується у кризових, критичних ситуаціях різного рівня: глобального / цивілізаційного, соціального (СР) та індивідуального (СПР).

До кола активно розроблених і все більш популярних концепцій хаосу потрапляють уявлення про динамічний творчий хаос [8], «теорія керованого хаосу», принципи роботи головного мозку [10], гіпертеорія «brm/c» – «мозок-психіка-ум/розум/свідомість» і одноіменний концепт [11]. Теоретичні розробки хаосу, вийшовши з області геополітики, зараз, у ХХІ ст., значно поширили коло досліджень – «знизили» рівень соціальної організації, прийшли в когнітивний менеджмент, економіку, медицину, освіту та багато інших сфер діяльності людини.

Із позицій соціальної синергетики соціум є відкритою системою, що самоорганізується, і, відповідно, до його вивчення може бути притягнутий методологічний арсенал синергетики, заснованої І. Пригожином і Г. Хакеном у 70-х рр. минулого століття. Сюди відносяться такі поняття, як дисипативна система, нелінійність, нестійкість, самоорганізація, динамічний хаос, біфуркація, великомасштабні флуктуації, «дальній порядок» та ін.

У психосинергетиці як одному з напрямків, що існують у рамках синергетичної парадигми, заснованої і розробленої українським філософом І.В. Єршовою-Бабенко (1992) [12 та ін.], основна увага приділяється аналізу психіки індивіда як складного психомірного середовища, яке знаходиться у взаємодії з іншими складними середовищами. У першу чергу, це відноситься до взаємодії між індивідом і соціумом, що призводить до прояву психомірності соціальної реальності та конфліктів між нею та нелюдономірними проявами цієї реальності. Таким чином, психосинергетика дає можливість вивчення нових аспектів соціальної реальності, які раніше перебували в тіні і не були достатньо добре вивчені.

Історико-порівняльний метод дозволив оцінити особливості наукового світогляду представників української наукової, філософської, методологічної школи, які створили як розробку гуманітарного аспекту еволюції поняття самоорганізації, так і методологію дослідження й самого процесу самоорганізації складних середовищ і систем, людино-, соціо-, психомірних за своєю суттю та походженням, його входження в соціогуманітарну сферу постнекласичного знання, філософії та методології; зіставити моделі реалізації цього процесу на Заході та в сучасній Україні; провести паралелі між філософськими ідеями, з одного боку – І. Пригожина та Г. Хакена – фундаторів уявлень про самоорганізацію в постнекласиці, а з іншого – еволюції цих ідей в уявленнях про самоорганізацію мислення та психіки людини, прояви динамічного хаосу, які показані в роботах українських філософів І. Добронравової, І. Єршової-Бабенко. Також розглянуті питання самоорганізації соціальних систем у працях Л. Бевзенко, І. Предборської, когнітивних – у роботах Н. Кочубей, Ю. Мелкова (людиномірність), М. Нестерової та інших відомих українських дослідників [1].

Оскільки соціальна реальність, суспільство – продукт СПР людей, то більш адекватне розуміння їхньої поведінки безпосередньо пов'язано з висуненням і обґрунтуванням в [4] «ідеї фазової структури гіперсистеми психіки, наявності в ній прижиттєвої фази», сполученої у своєму існуванні (формуванні та розвитку) із соціальною реальністю в аспекті її психомірності. Також це пов'язано з обґрунтуванням у психосинергетиці «можливості нерівноважних фазових переходів психіки з одного стану в інший без втручання ззовні», поєднанням «колишніх» психічних реальностей з наявними (рівень культури, соціокультурно-гуманітарних процесів), визначенням психомірних середовищ (ПС) «як відкритих нелінійних систем, що самоорганізуються» [5, с. 70], отже, як і СР, включених у ланцюжок, відкритих у постнекласиці стадій / відносин: «самоорганізація – хаос – поріг самоорганізації – нова якість, новий порядок (дисипативна структура) [8; 9] – не на підставі причинно-наслідкових зв'язків – стану перед флуктуацією, а на підставі виникнення порядку з хаосу, відношення великомасштабної флуктуації до середовища.

Таким чином, складність соціальної реальності не дозволяє її описувати в рамках якого-небудь одного аспекту: суб'єктивного або об'єктивного. Як зазначає О. Мамонько, «в будь-якому суспільстві вони органічно пов'язані між собою, взаємодіють і передбачають один одного. Соціальна реальність як певне цілісне утворення не може бути односторонньо зведена ні до об'єктивної, ні суб'єктивної сторони» [13, с. 50]. І.А. Терент'єв (2007) визначає соціальну реальність як «найбільш складний вид реальності, що представляє собою систему об'єктів, з яким взаємодіє соціальний суб'єкт. Вона є середовищем його формування, об'єктивною умовою його і безпосереднім предметом соціальної творчості. Виступаючи як даність, соціальна реальність є і результатом власної діяльності будь-якого соціального суб'єкта, і соціальним простором його діяльності, яка може бути описана як освоєння і присвоєння соціального світу» [14, с. 138].

Співвідношення понять «складна система» і «складне середовище» є актуальним у сучасному соціально-філософському знанні. У цьому аспекті обґрунтовано, що в сучасних умовах розвитку суспільства, які характеризуються мінливістю, нелінійністю і складністю, в соціальній філософії розвивається нова дослідницька парадигма – синергетична, яка дає можливість розглядати також іншу інтерпретацію соціальних явищ. На перший план виходить поняття «складне середовище» як нелінійне. Це підкреслює динамічні характеристики соціальної реальності, вказує на її процесуальність, багатовимірність і нерівноваженість. Також дозволяє представити соціальну реальність як початково «психомірну систему / середовище». Зокрема, з позицій психосинергетики розуміння цілісності і складності системи набуває вигляду концептуальної моделі «ціле в цілому / ціле-в-цілому» в аспектах нелінійності. Показано

також застосування психосинергетичної інтерпретації позиції І. Пригожина про нерівноважний фазовий перехід нового типу в смисловому полі соціальної філософії. Уперше використано явище «неврахований суб'єкт / продукт» щодо аналізу соціальної реальності [6].

Філософами і вченими багатьох країн під час реалізації макроскопічного підходу до дослідження складноорганізованих об'єктів різної природи живих і неживих, матеріальних та інформаційних процесів (горіння, поведінки рідини і газу, Всесвіту, психіки людини, соціальної реальності) були зроблені висновки, що для розуміння макроскопічних явищ потрібні: 1) нова холістика [18]; 2) розуміння відмінностей між динамічним і дисипативним хаосом; пошук єдиних концептуальних основ під час дослідження складноорганізованих явищ різної природи, в т. ч. психіки людини або психомірних систем крізь нове розуміння психіки і морфогенезу» [5, с. 195].

У соціальному знанні вперше застосування теорії хаосу було запропоновано в колективній монографії в США під редакцією Л. Кіля і Е. Еліота «Теорія хаосу в соціальних науках: основи та застосування» (1996) [15]. У ній проблема хаосу була досліджена всебічно і глибоко, що стало підставою для численних посилань на неї в роботах із синергетики, наук про складне і в інших соціо-гуманітарних дослідженнях. Л. Кіль і Е. Еліот також відзначають, що соціальні системи є «історичними», тобто залежними від шляхів і траєкторій свого минулого розвитку. Це збігається з постановою питання І. Пригожиним, який уперше зробив акцент на ролі історичності та необхідності введення людини в модель дослідження складних тимчасових процесів.

Крім того, важливою роботою в галузі досліджень хаосу стала робота Дж. Глейка «Хаос. Створення нової науки» (2001) [16]. У ній уперше в даному аспекті були розглянуті проблеми становлення і розвитку теорії хаосу у природничо-науковому і соціальному знанні, а також в управлінні соціальними системами. На думку Дж. Глейка, теорія хаосу сьогодні є однією з основних частин природних наук, яка може бути інтегрована в соціально-гуманітарне знання, оскільки ця теорія дозволяє виявляти і пояснювати багато аспектів та проблеми розвитку нелінійних соціальних систем, що самоорганізуються.

Істотний внесок українською школою в дослідження хаосу зроблено в психосинергетиці [6]. Термін «стан-атрактори» описує хаотичні зміни, що виникають у психіці. Причому ці зміни можуть бути представлені як динамічний хаос, що містить у собі потенційну можливість виникнення чогось. Такі стани, зокрема, виникають у період панічних атак. Особливістю цього психічного стану є те, що його дуже важко подолати, оскільки він «характеризується стійким проявом (у т.ч. з поверненнями, «гойдалками», коливаннями) стану панічного страху, який фіксує на собі увагу. Такий стан нічим не зупиняється, хіба що на короткий час ...» [6, с. 129].

Розглядаючи соціальну реальність із позицій психосинергетики, виявляємо таку її властивість, як психомірність, тобто соціальна реальність постає як психомірне середовище (ПС), оскільки соціальна реальність є продуктом психічної діяльності людей, їхнього мислення, поведінки, відносин і т. д [4; 20]. Дійсно, соціум характеризується великою різноманітністю форм різних психічних структур, які формуються у процесі життєдіяльності людей. Із позицій психосинергетики соціум безпосередньо пов'язаний із висуванням і обґрунтуванням ідеї фазової структури гіперсистеми психіки, зважаючи на наявність у ній прижиттєвої фази (фази живого). Соціальна реальність як психомірне середовище (ПС) оперує «інформацією, смислами, психосинергетичною енергією, характером та стадіями середовища, станом і швидкістю на різних рівнях відповідно до «граничних умов» (запропонованих І. Пригожиним в дослідженнях хаосу) [5, с. 37].

**Висновки.** Психосинергетична модель соціальної реальності ґрунтується, на тому, що соціальна реальність початково є психомірним середовищем, тобто складним нелінійним середовищем, або системою, що складається з інших складних нелінійних цілісностей за концептуальною моделлю «ціле в цілому / ціле-в-цілому», а не «частина-ціле», що визначаються фазовими переходами нового типу між різними станами хаосу і порядку, їхнього ступеню.

Для вивчення поведінки таких систем була розроблена у природничих науках теорія детермінованого хаосу (Е. Лоренц, І. Пригожин та ін.), а в гуманітарних науках – гіпертеорія «ВРМ/С». Проте в соціальних науках її застосування поки обмежене і вимагає подальшого розроблення.

Незважаючи на певні результати в дослідженні нелінійних систем, що самоорганізуються, в тому числі в їхньому соціально-філософському аспекті, тим не менш, математична теорія детермінованого хаосу ще залишається на рівні метафоричної моделі теорії хаосу, що породжує відповідні труднощі.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Козобродова Д.М. Самоорганізація як предмет соціально-філософського аналізу : автореф ... канд. филос. н. Одеса, 2019.
2. Франк С. Духовні основи суспільства. Москва : Республіка, 1992. 512 с.
3. Добронравова І.С. Синергетика: становлення нелінійного мислення. Київ : Либідь, 1990. 230 с.
4. Добронравова І.С. Практична філософія науки : збірник наук. праць. Суми : Університетська книга, 2017. 352 с.
5. Єршова-Бабенко І.В. Методологія дослідження психіки як синергетичного об'єкта : монографія. Одеса : ОДЭКОМ, 1992. 124 с.
6. Єршова-Бабенко І.В. Психосинергетичні стратегії людської діяльності. (Концептуальна модель) : монографія. Вінниця, 2005. 368 с.
7. Єршова-Бабенко І.В. Психосинергетика : монографія. Херсон : вид-во Гринь Д.С., 2015. 488 с.
8. Предборська І.М. Мінливість, соціум, людина : монографія. Суми : Видавництво «Слобожанщина», 1995. 136 с.
9. Пригожин І.Р. Від існуючого до виникаючого. Час і складність у фізичних науках. Москва : Наука, 1985. 327 с.
10. Пригожин І., Стенгерс І. Порядок з хаосу: Новий діалог людини з природою. Москва, 1986. 430 с.
11. Хакен Г. Принципи роботи головного мозку. 2001.
12. Єршова-Бабенко І.В. Гіпертеорія «brain-psyche-mind / consciousness» – постнекласичні спільне вирішення проблеми і методологія дослідження психомерності. *Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2019. №29, part 3. P. 45–50. (Web of Science).
13. Yerzhova-Babenko Irina. Integrity and initial «hybridity» of the «brain-psyche-mind/consciousness» hypersystem. *Research Methodology. Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2019. № 31, part 2. P. 58–64.
14. Мамонька О.А. Категорія «соціальної реальності»: об'єктивні і суб'єктивні аспекти. *Вчені записки Орловського державного університету. Серія: Гуманітарні та соціальні науки*. 2012. Вип. 4. С. 44–53.
15. Терентьев І.А. Проблема соціальної реальності в історії соціально-філософської думки. *Теорія і практика сучасного розвитку*. 2007. № 1. С. 37–40.
16. Теорія хаосу в соціальних науках: основи та застосування / За редакцією Кіля Л., Елліотта Е. Мічиганський університет, 1996. 345 с.
17. Глейком Дж. Хаос. Створення нової науки. Санкт-Петербург : Амфора, 2001. 398 с.
18. Петров П.А. Теоретичні основи концепції «керованого хаосу» в соціальній філософії. *Науково-технічні відомості СпбДПУ. Гуманітарні та суспільні науки*. 2017. Т. 8. № 4. С. 77–87.
19. Князева Е., Курдюмов С. Закони еволюції та самоорганізації складних систем. Москва : Наука, 1994. 236 с.
20. Селиверстова Г.С. 2019. Теорія динамічного хаосу в дослідженнях соціально-філософської і соціальної спрямованості. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. Т. 22. № 2. С. 40–47.

**И. В. Ершова-Бабенко, Г. П. Пеклина, Д. М. Козобродова, Амери С. Мохаммад, А. С. Селиверстова.** *Актуальные вопросы современной социальной философии в свете психосинергетической парадигмы социальной реальности как нелинейной среды: хаос, самоорганизация и сложность. – Статья.*

**Аннотация.** В исследовании раскрывается связь между явлениями и понятиями «сложная среда», «самоорганизация» и «хаос» в контексте современных проблем социальной философии и современной науки и медицины. Рассматривается психомерность социальной реальности как нелинейной среды и её хаотизация, человекомерность и нечеловекомерность в свете психосинергетической парадигмы. Показано, что такая возможность обусловлена исследованиями постнеклассической науки и украинской философской школы в этом направлении в к. XX – нач. XXI в. Теоретическим и методологическим фундаментом раскрытия связи становится синергетика и психосинергетика, основанием – концептуальная модель «нелинейное целое-в-нелинейном-целом» и гипертеория Ершовой-Бабенко «bpm / c» – «мозг-психика-ум / разум / сознание».

**Ключевые слова:** динамический хаос, сложные среды, нелинейность, психомерность, хаотизация социальной реальности, самоорганизация, психосинергетика, синергетика, социальная философия, медицина, методология.

**I. Yerzhova-Babenko, G. Peklina, D. Kozobrodova, Ameri S. Mohammad, A. Seliverstova.** *Current issues of modern social philosophy in the light of the psychosynergetic paradigm of social reality as a nonlinear environment: chaos, self-organization and complexity. – Article.*

**Summary.** The study reveals the relationship between the phenomena and concepts of “complex environment”, “self-organization” and “chaos” in the context of modern problems of social philosophy and modern science and medicine. The psychomerism of social reality as a nonlinear medium and the chaos, humanism and nonhumanity in the light of the psychosynergetic paradigm are considered. It is shown that such a possibility is due to the research of post-classical science and the Ukrainian philosophical school in this direction in the twentieth century – at the beginning. XXI century. Synergetics and psychosynergetics become the theoretical and methodological foundations for revealing the connection, the basis is the conceptual model “nonlinear whole-in-nonlinear whole” and Ershova-Babenko’s hypertheory “bpm / c” – “brain-psyche-mind / mind / consciousness”.

**Key words:** dynamic chaos, complex environments, nonlinearity, psychomerism, chaoticization of social reality, self-organization, psychosynergetics, synergetics, social philosophy, medicine, methodology.